

VIITORUL FAMILIEI – PERSPECTIVE ȘI IPOTEZE

CRISTIAN CIUPERCĂ

O posibilă modalitate de a explica și prognoza mutațiile din cadrul familiei, privită ca instituție socială, ar fi aceea a raportării la diversele teorii, care încearcă, fiecare în felul ei, să identifice un model de evoluție universal valabil.

Pe de o parte, avem *teoria evoluției uniforme* construită de D. Chirot (1994), care ne spune că toate societățile trec prin aceleași stadii, în ciuda faptului că apar unele distincții legate de *fenomenul întârzierii*. Societățile întârziate vor urma și ele aceleași stadii, numai că în epoci diferite. Din această perspectivă, nu trebuie ignorat faptul că perioadele de timp nu sunt uniforme, chiar dacă stadiile sunt uniforme. *Legea precipitării fazelor de evoluție*, care (conform lui I. Bădescu, 1996) îi aparține atât lui A. Zeletin, cât și lui M. Manoilescu, ne arată că societățile întârziate trec mult mai repede de la un stadiu la altul decât au făcut-o societățile cu evoluție normală. De asemenea, cu toate că există diferențe, datorate perioadelor temporale în care s-a petrecut intrarea într-un anumit stadiu, asemănările datorate stadiului sunt mai importante decât deosebirile datorate perioadei. Cu alte cuvinte „*procesul evoluționar e mai puternic decât procesul istoric*” (I. Bădescu, 1996, 10).

Pe de altă parte, există teorii care susțin că nu toate societățile trec prin aceleași stadii, iar procesul istoric e mai puternic decât procesul evoluționar. C.D. Gherea (1910) a înălțat această descoperire la rang de lege („*legea epocii dominante*” sau „*legea orbitării*”). El consideră că „în țările înapoiate, transferul formelor sociale de viață se face înainte de a se fi dezvoltat în sânul societății toate condițiile necesare pentru astfel de forme de conviețuire socială” (C.D. Gherea, 1945, 257-258). Această idee e consonantă cu *legea evoluției de la forme la fond*, care ne avertizează că societățile întârziate, prin împrumut cultural, fără un fond corespunzător, susțin forme noi, ceea ce antrenează consecințe necunoscute de societățile cu evoluție normală. D. Dungaciu (1996) evidențiază faptul că societățile supuse legii formei fără fond pot suferi o răsturnare axială a sensului evoluției și chiar a direcției lor de înaintare istorică, pentru că nimic nu le garantează evoluția de la forme la fond.

Care dintre cele două teorii este viabilă? S-ar părea că nu putem răspunde cu certitudine. Însă, mai important decât a alege un răspuns la această întrebare este faptul că civilizația progresa oricum, în contextul existenței unor societăți care evoluează uniform și al altora care evoluează trecând peste etape. Putem exemplifica această idee cu celebrele *valuri* ale lui A. Toffler (1981). Autorul citat împarte civilizația în trei faze:

- 1) faza agricolă a *Primului Val* (8000 î.e.n. - 1750 e.n.);
- 2) faza industrială a celui de-*Al Doilea Val* (1750 - 1955);
- 3) faza electronică a celui de-*Al Treilea Val* (din 1955 încoace).

Plecând de la această împărțire, A. Toffler consideră că societățile pot evolua uniform, trecând prin toate cele trei faze, sau pot trece direct din faza agricolă în cea electronică. Și aceasta pentru că civilizația celui de-*Al Treilea Val* are numeroase trăsături similare cu civilizația *Primului Val* (producție descentralizată, muncă la domiciliu etc.), congruența dintre ele făcând posibil ca multe țări de astăzi aparținând *Primului Val* să preia unele dintre trăsăturile civilizației celui de-*Al Treilea Val*, fără să treacă prin faza de dezvoltare proprie celui de-*Al Doilea Val*.

Din perspectiva evoluției rolurilor familiale și sociale, Toffler pleacă de la premisa că, în *Primul Val*, munca se caracteriza printr-un grad redus de interdependență, fiecare știind ce are de făcut, dar făcând altceva. *Al Doilea Val* a crescut gradul de interdependență funcțională, dar nu și familială. Munca în propriul cămin a rămas o activitate cu un grad scăzut de interdependență. În schimb, bărbatul a preluat responsabilitatea pentru o formă de muncă mai avansată, din punct de vedere istoric, pe când femeia a rămas s-o efectueze pe cea veche. „El s-a îndreptat spre viitor, pe când ea a rămas în trecut” (A. Toffler, 1981, 85). *Al Treilea Val* a crescut gradul de interdependență familială, dar nu și funcțională. Noul mod de producție, crede Toffler, implică revenirea la industria casnică, pe o bază superioară, electronică.

Acest punct de vedere este opus aceluia susținut de A. Prost (1985) care afirmă că, începând cu secolul XX, se impune *zoningul*, adică „nimeni nu mai lucrează acolo unde-și petrece viața și nu mai locuiește acolo unde lucrează” (A. Prost, 1985, 29-30). Declinul muncii la domiciliu corespunde revendicării unei vieți private, iar dacă munca e integrată în viața privată, această muncă o absoarbe în întregime. A. Prost duce și mai departe această idee, considerând că extensiunea vieții private nu se mărginește doar la ruperea de activitatea profesională, ci vizează schimbări calitative chiar în interiorul perimetrului privat. Astfel, locuințele moderne sunt alcătuite din mai multe încăperi, cu mai mult spațiu, ceea ce implică dreptul fiecărui membru al familiei la propria sa viață privată. Acest drept merge până acolo încât, conform autorului citat, familia încetează a mai fi o instituție, pentru a deveni un simplu loc de întâlnire a câtorva vieți private.

Punctul de vedere prezentat, al trăirii în compartimente sau al împărțirii vieții într-un număr de sectoare funcționale separate (căminul și locul de muncă, munca și timpul liber, viața personală și cea profesională etc.) a fost susținut și de alți specialiști, de-a lungul timpului (E. Strecker, 1943 apud K. Horney, 1945, R. Bellah și alții, 1985 etc.).

Revenind la A. Toffler, acesta consideră că familia electronică apare și se dezvoltă pentru că ea are cele mai multe șanse de supraviețuire în sistemul capitalist pe care ni-l oferă viitorul. După el, consecințele imediate ar fi creșterea intimității, o mai mare stabilitate, reducerea relațiilor interumane, restabilirea

sentimentului de apartenență la colectivitate. De asemenea, prezența ambilor parteneri în casă ar stimula participarea, atât la munca gospodărească, cât și la cea profesională. Pentru că nu se mai poate ca viața profesională a cuiva să rămână complet separată de cea personală. Pentru că devine aproape imposibil să-ți excluzi complet partenerul dintr-un întreg domeniu de existență. De aceea, „revoluția rolurilor face parte din *Al Treilea Val*”, val care aduce o „diversitate caleidoscopică de aranjamente de roluri” (A. Toffler, 1996, 83).

Argumentația lui Toffler este destul de coerentă, până la un anumit punct. Este destul de probabil ca viitorul să ne aducă familii electronice, fie că le întâlnim în cadrul căsătoriilor deschise, fie că le regăsim în cadrul cuplurilor fără descendenți, al familiilor reconstituite sau reorganizate. Însă ne punem (cel puțin) un semn de întrebare în privința ideii conform căreia familia electronică reduce relațiile interumane, mărește stabilitatea, restabilește sentimentul de apartenență la colectivitate.

Așa cum a privit A. Toffler apariția acestui tip de familie (îndeosebi din perspectivă economică), el pare mai mult o configurație familială, nu de ordin conjugal, ci asociativ, care tinde să aibă mai mult funcționalitate decât intimitate. Sociologul american a conștientizat că societatea viitorului va fi dominată de calcul și profit, însă a considerat că simpla asociere a indivizilor în familii electronice va garanta creșterea stabilității și a solidarității conjugale, concomitent cu reducerea relațiilor interumane. Noi credem că acest tip de asociere mai degrabă separă indivizii decât îi unește, în sensul că favorizează apariția unor cupluri care rămân în această asociere doar atât cât nu intervine o alta, mai profitabilă. Dimpotrivă, acest tip de familie ar avea o stabilitate scăzută, pentru că motivațiile care stau la baza lui sunt foarte puține, bazate pe reflecție și interes. Apoi, după E. Durkheim (1893, 19), „*sursa solidarității conjugale stă în diviziunea muncii sexuale*”. Însă familia electronică nu mai oferă o delimitare clară între activitățile bărbatului și cele ale femeii, fapt care reduce coeziunea cuplului conjugal, solidaritatea acestuia.

Ar mai fi de subliniat că mulți teoreticieni susțin nu o reducere a relațiilor interumane, ci, dimpotrivă, o creștere considerabilă a acestor relații. Teza lui Toffler conform căreia va crește gradul de dependență interfamilială, dar nu și extrafamilială este aprig contestată de susținătorii individualismului, care consideră că indivizii se recunosc în legături tot mai variate, în relații interpersonale sărăcite de conținut afectiv, cu treceri rapide de la o stare la alta, de la un rol la altul.

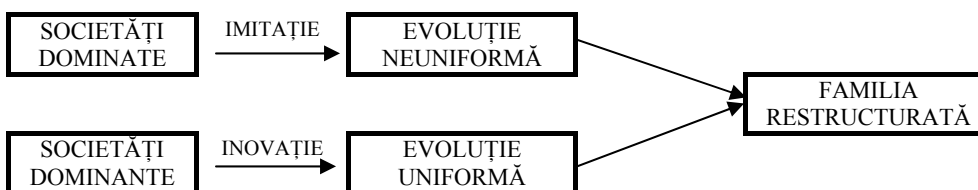
În fine, ipoteza lui Toffler cu privire la restabilirea sentimentului de apartenență la colectivitate ține mai mult de căutarea unor congruențe cu familia caracteristică *Primului Val*, decât de realizarea efectivă a unor *rețele de familie comunitare*, care să restabilească acest sentiment. Ca să nu mai amintim faptul că, sentimentul de apartenență la colectivitate în familia *Primului Val* avea la bază forme de manifestare care azi s-au diminuat considerabil: obișnuința, memoria, tradiția. Nimic nu garantează că, odată constituită, rețeaua de familii electronice va

restabili sentimentul de apartenență la colectivitate, în absența acestor forme de manifestare.

O formă de familie ce va cunoaște și ea o tendință accentuată de proliferare este *familia cu dublă carieră*. Mariajul cu dublă carieră nu înseamnă simpla implicare a doi salariați, ci faptul că amândoi sunt angajați în ocupații în care avansarea este posibilă. Cu alte cuvinte, soția nu doar suplimentează venitul familiei, ci este implicată într-o profesie solicitantă și plină de satisfacții. Avantajele dublei cariere includ răsplata psihologică personală a realizării de sine, dezvoltarea spiritului de independență la femei și gratificarea fiecăruia prin celălalt. Aceasta din urmă poate presupune munca împreună, dar, mai adesea, este o chestiune de a face sugestii sau doar de a discuta despre activitatea celuilalt. Familia cu dublă carieră se poate regăsi în configurațiile *familiei restructurate* (I. Mitrofan, C. Ciupercă, 1998), întâlnite și în cazul familiei electronice (căsătorii deschise, cupluri fără descendenți etc.). De fapt, cele două tipuri de familie nu sunt entități distincte, diferite de configurațiile familiei restructurate, ci doar alte denumiri ale aceleiași realități sociale, denumiri date în funcție de un anumit criteriu: *modul de îndeplinire a rolurilor conjugal-parentale*.

Revenim la problema evoluției. M. Olson (1982) consideră că, cu cât este mai lungă perioada de stabilitate socială, cu atât e mai dificil să se producă o schimbare. Dificultatea poate atinge un asemenea nivel încât, uneori, schimbarea nu se produce nici dacă există o recunoaștere generală a faptului că este necesară. Din această perspectivă, pare mai probabil ca societățile potrivnice schimbării să adopte varianta evoluției neuniforme, favorizând apariția și proliferarea formelor fără fond. Dimpotrivă, în societățile mai flexibile, mai receptive la schimbările cerute de realitatea socială, pare mai probabil să se manifeste evoluția uniformă, trecerea printr-o multitudine de faze succesive.

În primul caz, factorul fundamental al schimbării poate fi căutat în *procesul imitației*, așa cum l-a văzut G. Tarde (1901), ca un model analogic general al schimbării sociale. În cel de-al doilea caz, factorul fundamental al schimbării poate fi căutat în *procesul inovației*, așa cum l-a văzut D. Chirot (1994), ca un generator de modificări mentalo-comportamentale.

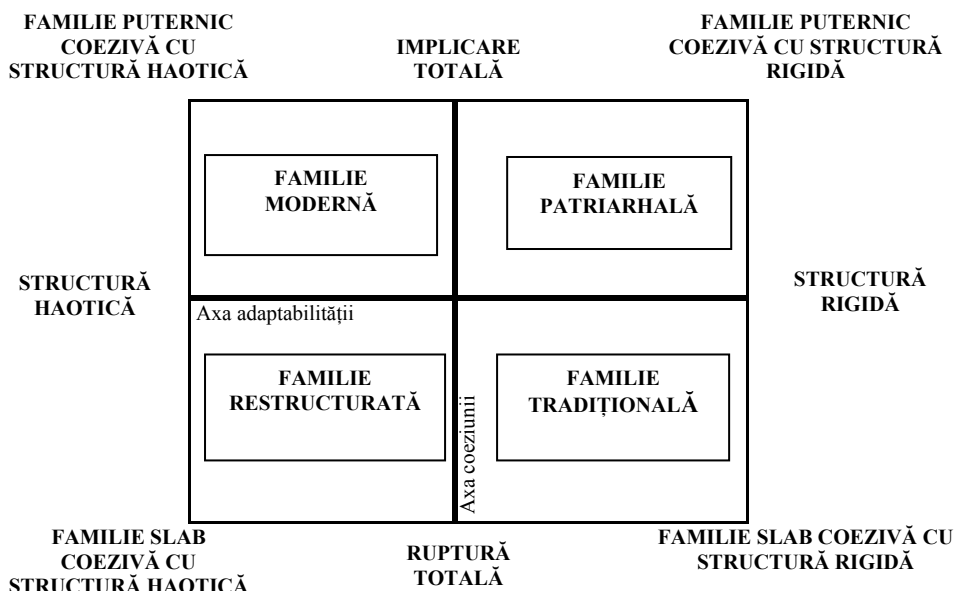

G. Simmel (1989) consideră și el că oamenii sunt hărțuiți fără încetare de două tendințe contradictorii: imitația și distincția. Autorul citat merge mai departe și afirmă că păturile dominante sunt axate mai mult pe distincție, iar cele dominate, pe repetiție. Analog, spunem noi, societățile dominante sunt axate mai mult pe

distincție, în timp ce societățile dominate mai mult pe imitație, cu mențiunea că imitația se manifestă puternic atunci când modelul de imitat nu marchează o ruptură importantă față de obișnuințe.

Conform modelului prezentat, ambele linii evolutive conduc, așadar, la familia restructurată, fapt care generează consecințe dintre cele mai contradictorii, atât pentru individ, cât și pentru societate. Totuși, putem infera ipoteza potrivit căreia societățile cu evoluție uniformă tind să inducă proliferarea familiilor electronice într-o mai mare măsură decât a familiilor cu dublă carieră (specifice mai mult societăților cu evoluție neuniformă, în care nu există o infrastructură adecvată, iar forma premerge fondului).

Una dintre cele mai importante consecințe este pusă în evidență de modelul oferit de D. Olson, D. Sprenkle și C. Russel (1979), care – în analiza lor – pleacă de la două dimensiuni ale vieții de familie: coeziunea și adaptabilitatea.

Prin coeziune ei înțeleg legătura emoțională dintre membrii familiei (legătură ce poate fi privită ca un continuum, de la ruptură totală la implicare totală) iar prin adaptabilitate, capacitatea familiei de a-și schimba rolurile (schimbare ce poate fi văzută ca un continuum, de la structură haotică la structură rigidă).

După cum se observă, noi am suprapus peste acest model tipurile de familii care caracterizează, în cea mai mare măsură, cele două dimensiuni. A rezultat, cum era de așteptat, că familia restructurată este una slab coezivă, cu structură haotică,

adică una caracterizată printr-o slabă implicare emoțională și o continuă redefinire a rolurilor, deseori dăunătoare pentru instituție.

Dincolo de modelul prezentat, mai importantă rămâne ideea potrivit căreia viitorul va aduce o pluralitate de configurații familiale, consecință firească a faptului că valorile civilizației contemporane sunt contradictorii (K. Horney, 1945) și nimeni nu poate afirma cu certitudine că un sistem de valori este cu adevărat mai bun decât altul (R. Bellah, și alții, 1985). Mai mult, oamenilor nu le mai pasă de sistemele de valori ale altora, atâta timp cât ele nu le încalcă pe ale lor. Care sunt implicațiile acestui fapt ?

1) Fiecare face ce vrea, fiecare trăiește cum crede de cuviință și opțiunea lui trebuie respectată. Practic, nu mai este admis să-ți spui părerea, pentru a încerca s-o împui ca regulă generală, ca normă (N. Elias, 1991, J.C. Kaufmann, 1995).

2) Transformarea individului în *celula de bază a societății*, una dintre inovațiile cele mai frapante ale modernității occidentale (J. Baechler, 1992, p.68). Accentuarea individualismului (A de Tocqueville, 1835, E. Fromm, 1984, R. Bellah și alții, 1985 etc.) tinde să se generalizeze, chiar dacă au apărut puncte de vedere conform cărora societățile rurale și sărace vor rămâne mai degrabă colectiviste, cu toate implicațiile ce decurg de aici (G. Hofstede, 1996).

3) Valorizarea toleranței, în condițiile în care agățarea rigidă de propriile standarde și valori înseamnă marginalizare față de ceilalți. De aceea, toleranța este o valoare în creștere (Eurobarometre, 1993), însă nu trebuie ignorată nici ideea conform căreia aceasta n-ar fi departe de indiferență (J.C. Kaufmann, 1995).

Partea negativă a acestor implicații ar fi aceea că libertatea de a face ceea ce vrei generează singurătate, iar independența izolează și însingurează. De aceea, dorința adâncă de autonomie tinde să se combine, paradoxal, cu convingerea că viața nu are sens dacă nu e împărtășită cu alții. Totuși, de multe ori ezităm să ne exprimăm sentimentul că avem nevoie unul de celălalt, de teamă că dacă am face-o, ne-am pierde astfel independența (R. Bellah, și alții, 1985).

Din această perspectivă, oamenii vor renunța la imaginea dragostei ca angajament permanent față de partener și, nemaexistând nevoia de posesiune, dată fiind egalitatea dintre sexe, vor asimila modelul dragostei neangajante, în care partenerii încearcă să găsească plăcerea împreună (J. Seguela, 1998). Astfel, indivizii vor căuta să-și construiască o *viață fericită*, văzută ca o succesiune de situații plăcute și trăiri pozitive (bani, prieteni, sănătate, carieră profesională, împlinire sexuală etc.). Deși există riscul, sesizat de H. Eysenck și M. Eysenck (1981), ca evenimentele plăcute (ce ne fac fericiți) să ne ridice și pretențiile, fapt care ar însemna ca fericirea de azi să reprezinte generatoarea nefericirii de mâine (*hora hedonistă*), indivizii vor căuta trăirile pozitive într-o configurație a familiei restructurate (deoarece „căsătoria este o instituție depășită”, G. Vincent, și alții, 1985, 84), supusă permanent opțiunii de dizolvare. Se poate ajunge chiar ca un număr semnificativ de membri ai societății să trateze căsătoria mai degrabă ca pe un aranjament temporar legal, decât ca pe o făgăduință solemnă, ceea ce ar

schimba însăși instituția căsătoriei. Cu alte cuvinte, instituțiile depind de înțelegerea participanților lor într-o asemenea măsură încât, dacă cea din urmă se schimbă, se vor schimba și primele (R. Trigg, 1985, 83).

Concluzionând, viitorul ne va aduce o pluralitate de configurații adaptative, variante restructurate ale familiei nucleare. Este posibil însă, deși noi nu credem prea mult în această perspectivă, ca dominația familiei restructurate să dureze puțin, caz în care se pune problema identificării modelului dominant înlocuitor. *Principiul limitei* ne arată că posibilitățile de variație ale sistemelor nu sunt nelimitate, iar atunci când aceste posibilități sunt epuizate, schimbarea devine recurentă: sistemul revine la una dintre stările anterioare. Revenirea nu recrează identic vechea stare, ci una modificată, întrucât sistemul însuși s-a schimbat (I. Ungureanu, 1990). Prin urmare, *principiul limitei schimbării* (P. Sorokin, 1941) ne arată că aceasta este prea complexă pentru a fi redusă la o formă sau alta, dar nu îndeajuns de complexă pentru a nu i se putea găsi uniformitățile sau legile. Așadar, la momentul oportun, specialiștii vor putea identifica modelele familiale care vor înlocui familia restructurată. Însă, pentru acest lucru, trebuie create mai întâi condițiile acestei înlocuiri.

BIBLIOGRAFIE

1. Baechler, J., *Grupurile și sociabilitatea*, în *Tratat de Sociologie* (coord. Boudon, R.), București, Editura Humanitas, 1997.
2. Bădescu, I., *De la teoriile evoluției uniforme la teoriile dezvoltării deschise*, în *Istoria sociologiei. Teorii contemporane* (coord. Bădescu, I., Dungaciu, D., Baltasiu, R.), București, Editura Eminescu, 1996.
3. Bellah, R. (coord.), *Americanii. Individualism și dăruire*, București, Editura Humanitas, 1998.
4. Chirot, D., *Societăți în schimbare*, București, Editura Athena, 1996.
5. Dobrogeanu-Gherea, C., *Neoiobăgia. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare*, București, Socec, 1910.
6. Dobrogeanu-Gherea, C., *Socialismul în țările înapoiate*, București, Editura Politică, 1968.
7. Dungaciu, D., *Forma fără fond. Noutatea unei idei*, în *Istoria sociologiei. Teorii contemporane* (coord. Bădescu, I., Dungaciu, D., Baltasiu, R.), București, Editura Eminescu, 1996.
8. Durkheim E., *De la division du travail social*, Paris, Felix Alcan, 1893.
9. Elias, N., *La Société des individus*, Paris, Fayard, 1991.
10. Eysenck, H., Eysenck, M., *Descifrarea comportamentului uman*, București, Editura Teora, 1998.
11. Fromm, E., *The Fear of Freedom*, București, Editura Teora, 1998.
12. Hofstede, G., *Managementul structurilor multiculturale*, București, Editura Economică, 1996.
13. Horney, K., *Our Inner Conflicts*, New-York, W.W. Norton & Company, 1945.
14. Kaufmann, J.C., *Corps des femmes, regards d'hommes*, Paris, Nathan, 1995.
15. Mitrofan, I., Ciupercă, C., *Incursiune în psihosociologia și psihosexologia familiei*, București, Editura Mihaela Press, 1998.
16. Olson, D., Sprenkle, D., Russel, C., *Circumplex Model of Marital and Family Systems: Cohesion and Adaptability Dimensions, Family Types and Clinical Applications*, în *Family Process*, 1979.

17. Olson, M., *The Rise and Decline of Nations*, New-Haven, Yale University Press, 1982.
18. Prost, A., *Frontierele și spațiile privatului*, în *Istoria vieții private* (coord. Aries, P., Duby, G.), București, Editura Meridiane, 1997.
19. Seguela, J., *Viitorul viitorului*, București, Editura Aldo Press, 1998.
20. Simmel, G., *Philosophie de la modernité*, Paris, Payot, 1989.
21. Sorokin, P., *Social and Cultural Dynamics*, New-York, American Books Company, 1941.
22. Tarde, G., *L'opinion et la foule*, Paris, Felix Alcan, 1901.
23. (de) Tocqueville, A., *Despre democrație în America*, București, Editura Humanitas, 1995.
24. Toffler, A., *Al treilea val*, București, Editura Politică, 1983.
25. Toffler, A., *Previțiuni. Premise*, București, Editura Antet, 1996.
26. Trigg, R., *Înțelegerea științelor sociale*, București, Editura Științifică, 1996.
27. Ungureanu, I., *Paradigme ale cunoașterii societății*, București, Editura Humanitas, 1990.
28. Vincent, G., Leveau, R., Nahum, P., Schnapper, D., *Diversitățile culturale*, în *Istoria vieții private* (coord. Aries, P., Duby, G.), București, Editura Meridiane, 1985.